

**YENİ BİR ANAYASA İÇİN SOMUT ÖNERİLER:
“YURTTAŞLIK”/“VATANDAŞLIK”**
(*CONCRETE PROPOSALS FOR A NEW CONSTITUTION
“CITIZENSHIP”*)

Prof. Dr. Naz Çavuşoğlu
İstanbul Üniversitesi

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının “vatandaşlık” maddesi, mevzuatta yer alan “Türk soyu, Türk soylu olma, Türk kültürüne bağlılık” gibi ifadelerle de birlikte okunduğunda etnik bir vurgu taşır. Bu yazıda önerilen; farklı kültürel kimliklere sahip olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kimlik hakkı taleplerini demokratik-çoğulcu toplum düzeyinin gereği olarak tanıyan yeni bir Anayasada, “vatandaşlık” maddesinin, hukuki statü olarak vatandaşlığın kazanılması ve kaybı ile ilgili temel ilkelerin belirlenmesiyle sınırlı tutulması, “Türkiye Cumhuriyeti/Devleti yurttaşı” ifadesinin kullanılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Türklük, Vatandaşlık, Kültürel Kimlik

ABSTRACT

Article 66 of the Constitution of the Republic of Turkey on “Turkish citizenship”, taken together with statements like “Turkish descent” or “allegiance to Turkish culture” found in legislation, carries an ethnic emphasis. Here in fact lies a question which is mostly related to the rights and freedoms of citizens of the Republic of Turkey who have distinctive cultural –ethnic, religious, linguistic– characteristics and to their demand for their own “identity rights”. In a New Constitution entitling the related Article as “Citizenship” and prescribing its content only with specifying the fundamental principles of the acquisition and loss of citizenship as a legal status may contribute to the solution of substantive side of the question.

Key words: Turkishness, citizenship, cultural identity

Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarının “vatandaşlık” maddelerinin yazılış biçimi, 1876 Kanun-u Esasi’nin 8.maddesiyle benzerdir. 1876 Anayasası’nın 8.maddesi “*Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise olsun bila istisna Osmanlı tabir olunur*” hükmünü getirir¹. 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarının ilgili hükümleri vatandaşı, Türk olarak tabir eder, adlandırır. 61 Anayasasının 54.maddesi ile 82 Anayasasının 66.maddesinde ifadesini bulan ortak formüle göre, “*Türk Devleti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür*”. 1924 Anayasası’nın yazılış benzerliği içinde farklılığı, ilgili 88.maddeye yerleştirdiği “vatandaşlık itibarıyla” ifadesidir. 24 Anayasası, *Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk* denileceğini² söyler.

1924 Anayasası’nın Meclis Genel Kurulu’nda görüşmeye açılan metninde bu ifade yer almamıştı, maddenin kabulü sırasında çıkan tartışmalar nedeniyle metne eklendi. Neyi ima ettiği ya da vurguladığı Türklüğün, Türk olmayan Türkiye ahalisiyle paylaşılamayacağına dair Meclis tutanaklarına geçen itirazlar okunduğunda anlaşılıyor³. Tartışma, maddenin Meclis Genel Kurulu’na sunulmuş halinde “*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın (Türk) ıtlak olunur*” ifadesinde geçen *Türk*

¹ Bk. Server Tanilli (der.), Anayasalar ve siyasal belgeler, İstanbul, 1976, s. 26. 1876 Kanun-u Esasi öncesinde *1869 Tabiiyet-i Osmaniye (Nizamnamesi)/ Kanunnamesi*’nde, “Valideyni [ana ile babası] veyahut yalnız valid’i (babası) tabiiyeti Devlet-i Aliye’de bulunduğu halde tevellüd eden [doğan] eşhas [çocuklar] Devlet-i Aliye tebaasından maduddur [sayılır]” (m.1) şeklinde bir düzenleme yer alıyordu. Ayrıca, Osmanlı topraklarında (ülkesinde) ikamet eden herkes Osmanlı tabiiyetli olarak kabul edilmişti; ecnebi (yabancı) bir devletin tabiiyetinde iseler, bunu ispat etmeleri gerekiyordu. (Bk. Vedat Raşit Seviğ (der.), Türkiye’nin Devletler Hususi Hukuku Düzeni ile İlgili Kanun ve Andlaşmalar, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 1598, İstanbul, 1971, s. 3-5; Rona Aybay, Vatandaşlık Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları No. 78, İstanbul, 2004, s. 65-66). 1869 Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi’nin, gayrimüslim tebaadan olan kişilerin Osmanlı’nın yabancı devletlere tanıdığı kapitülasyonlardan yararlanmak için bu devletlerin tabiiyetine geçmelerine karşı bir önlem olarak düzenlenmiş olduğuna dair bk. a.y., s. 64-65.

² 1924 Anayasası m. 88/1: “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) ıtlak olunur”. [Türkçeleştirilmiş (1945) m. 88/1: “Türkiye’de din ve ırk ayırdedilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese “Türk” denir”].

³ Bk. Mesut Yeğen, “Türkiye’de Yurttaşlık ve Kültürel Haklar”, *Yeni Bir Anayasada İnsan Haklarına Yeni Bir Bakış* (Heinrich Böll Stiftung Derneği), İstanbul, 2007, s.111-112. Ayrıca bk. Hicri Fişek, *Anayasa ve Vatandaşlık*, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları No. 152, Ankara, s. 22-23.

sözünün milliyete mi, tabiiyete mi (vatandaşlık) işaret ettiği sorusuyla başlar⁴:

Bozok/Yozgat mebusu Ahmet Hamdi Bey, maddenin, “*Türkiye ahalisinden olup Türk harsını [kültürünü] kabul edenlere Türk ıtlak olunur*” şeklinde değiştirilmesini teklif eder. Gelibolu mebusu Celal Nuri Bey (encümen adına) maddeyi savunurken “Türk Cumhuriyetinin bil-cümle efradı(nın) Türk ve müslüman” olmadığını söyler ancak, “**öz vatandaşımız(ı) müslüman, hanefiyülmezhep, Türkçe konuşur**” şeklinde tarif eder. İstanbul mebusu Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey’in müdahalesi meselenin özünü daha da aydınlatır: “(...) *Bütün siyasi hudutlarımız dâhilinde yaşayanlara Türk unvanını vermek bizim için bir emel olabilir. Fakat görüyorsunuz ki, çok müşkül bir mücadelenin içinden çıktık ve hiç birimiz kalbimizde mücadelenin tamam olduğuna dair bir şey taşımıyoruz ki: Devletin, Türkiye Cumhuriyetinin tebaası tamamıyla Türktür. Bir taraftan da hükümet mücadele ediyor, ecnebiler tarafından tesis edilmiş olan müessesatta çalışan Rumu, Ermeniye çıkarmağa çalışıyor. Biz bunları Rumdur, Ermenidir diye çıkarmak istediğimiz vakit bize “hayır Meclisinizden çıkan kanun mucibince bunlar Türktür” derlerse ne cevap vereceksiniz?* Size soruyorum arkadaşlar, tabiiyet kelimesi zihinlerde mevcut ve kalplerde mevcut bulunan bir emeli izale etmeye kifayet etmez. **Lafzen biz bir tefsir bulabiliriz. Maddeye tefsir ile geçilebilir, fakat bir hakikat vardır. Onlar Türk olamazlar.** (...) Arkadaşlar, Fransada Museviler vardır. Mektebi Fransız mektebidir. Lisanı Fransız lisanıdır. Hars itibariyle Fransızdır, bu adamlara neslen Musevi olmakla beraber Fransız denir. Emin olabilirsiniz ki, bu adamlar Musevi ecdattan gelmiş olduklarını hatırlamakla beraber, Fransız hissiyatını taşır. İngilterede de neslen İngiliz olmayanlar vardır. Kullandıkları lisan İngiliz lisanıdır. Tahsil ettikleri mektepler İngiliz mektebidir. ‘Culture’ itibariyle, hars itibariyle İngilizdirler. (...) **Türk olmanız mümkündür. Başka memleketlerde başka ekalliyetlerin yaptığını kabul ediniz,**

⁴ Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Efendi şu soruyu sormuştur: “Encümeninden bir şey sormak istiyorum. Bu maddenin meskunlehi milliyet midir, tabiiyet midir?”; maddeden *milliyet* anlaşıldığını, açıklığa kavuşturmak için maddeye *tabiiyet* kelimesinin eklenmesi gerektiğini belirtir. (Bk. Şeref Gözübüyük, Zekai Sezgin, 1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri, AÜ SBF Yayını, Ankara, 1957, s. 436-441’den aktaran İlhan Unat, *Türk Vatandaşlık Hukuku* (Metinler-Mahkeme Kararları), AÜ SBF Yayınları No. 203-185, Ankara, 1966, s. 38).

Fransa’da yaşayan Musevi nasıl Fransız gibi başka mektepten vazgeçmişse, nasıl başka lisan konuşmuyorsa, nasıl Fransa’yı benimsemişse, mekteplerinizi kapatınız, Ermeniliği terk ediniz, Türk harsını kabul ediniz. Ondan sonra size Türk deriz. (...)”. Madde, Hamdullah Suphi Bey’in teklif ettiği şekilde “*vatandaşlık itibarıyla ‘Türk’ itlak olunur*” ifadesinin eklenmesiyle kabul olunur⁵.

Dolayısıyla 1924 Anayasası’nın 88.maddesi, “vatandaş itibarıyla olmanın” ötesinde Türklük anlayışının kuvvetle seslendirildiği bir dönemin ürünüdür. Bununla birlikte, Osmanlı’nın çok dinli-çok etnili yapısından bir “ulus yaratma” projesi içinde bu maddenin birey ile devlet arasındaki siyasi bağı vatandaşlık üzerinden kurduğu; vatandaşın adının “Türk” olmasının, “din ve ırk farkı”⁶ gözetilmeksizin devlete ve ulusa üyeliğin adı olarak anlaşılması gerektiği belirtilmiştir⁷.

1961 Anayasası “din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla” ifadesini kullanmaz ancak Komisyon sözcüsü Temsilciler Meclisi’ndeki Anayasa görüşmelerinde bu hükmü, 24 Anayasası’nın 88.maddesinin

⁵ Bk. a.y., s. 38-44. 1924 Anayasası’nın 88.maddesi Meclis Genel Kurulu’nda görüşülürken Celal Nuri Bey’in “(Rumlara, Ermenilere, Musevilere) Türklük sıfatı vermeyecek olursak ne diyeceğiz?” sözlerine karşılık “*Türkiyeli*” cevabını verenler de olmuştur. Konya mebusu Naim Hazım 88.maddedeki “Türk” kelimesinin “*Türkiyeli*” olarak değiştirilmesini teklif etmiştir. (a.y., s. 41-43). Bu bakımdan Türkiyelilik, Türklük vurgusu çerçevesinde bugün tartışıldığı bağlamdan farklı bir anlam taşır.

⁶ 1924 Anayasası dönemi mevzuatında “*Türk ırkı*” ifadesi kullanılmıştır. 2510 sayılı İskan Kanunu’nda (1934), “Türk soyundan” olanlar, “Türk kültürüne bağlı” olanlar/olmayanlar”, “Türk ırkından” olanlar/olmayanlar şeklinde ifadeler yer alır. Bu Kanun uyarınca hazırlanan “İskanlı ve Serbest Göçmen Kabulüne Dair Esasları” düzenleyen Talimatnamede; göçmen kabul şartları içinde “*Türk soyundan olmak*” bir parantezle genişletilir: “*Türk soyundan olmak, (Pomaklarla Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan memleketler ahalisinden olup kendi milliyetlerine ait müstakil devletler teşkil etmemiş olan, Türkçe konuşan ve göçebe olmayan müslümanlar da Türk soylu gibi muamele görürler.)*”. (Bk. a.y., s. 156-159).

⁷ Bülent Tanör’e göre; “*Anayasa [1924 AY], dinsel ve ırksal farklılıkların bulunduğunu ancak, ‘Türk’lük sıfatının dinsel ve ırksal bir anlam taşımadığını, coğrafi (‘Türkiye ahalisi’) ve siyasi (‘vatandaşlık’ bağı) anlama geldiğini vurgulamaktadır. Mustafa Kemal de aynı yıllarda, ‘Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk milleti denir’ şeklindeki tanımıyla, aynı yaklaşımı bir başka düzlemde formüllendirmiştir. Dolayısıyla ‘milliyetin esası ırk değil, siyasi sadakattir’*”. (Bk. Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 3.bası: 1999, s. 309-310).

“Türkçeleştirilerek yeni Anayasamıza” koyulması olarak açıklar⁸. 61 Anayasası’nın “*Türk Devleti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür*” hükmünün doktrinde yaygın kabul gören anlamı da aynıdır: Türk Devleti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları halde ırk, din, dil bakımından birbirinden farklı grupların var olduğu gerçeği yadsınamaz ancak, hukuken önemli olan kişilerin ırkları, dinleri veya dilleri değil, onların devlete vatandaşlık sıfatıyla bağlı bulunmalarıdır⁹.

1982 Anayasası’nın aynen benimsediği “Türk vatandaşlığı” formülünü, Türk Anayasa Mahkemesi de benzer şekilde yorumlamıştır. Anayasa Mahkemesi bu ilkenin, “evrensel bağlamda vatani ve ulusuyla bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti’nde bireysel insan hakları yönünden eşitliği sağlamak için getirilmiş, ulusu kuran herhangi bir etnik gruba ayrıcalık tanınmasını önleyen, birleştirici ve bütünleştirici bir temel” oluşturduğuna işaret eder; vatandaşlık ile ulusal kimliğin “vatandaşların etnik kökenlerini yadsıma anlamına” gelmediğini belirtir¹⁰.

Bu yaygın anlayışa karşın *pratik* ise, vatandaş olmanın her zaman haklarda eşit olmayı sağlamadığının örneklerini sunar. Kimi zaman vatandaşların etnik ve/veya dinsel kimlikleri nedeniyle, kimi zaman etnik/dilsel kimlikleri nedeniyle. “Vatandaşlık itibarıyla Türk”, hakim zihniyet ve mevzuatın kimi hükümlerinden dolayı, vatandaş olmanın ötesindeki Türklük anlayışıyla karşı karşıya kalmıştır¹¹. Sadece yakın geç-

⁸ Unat, a.g.y, s. 256.

⁹ Bk. Aybay, *Vatandaşlık Hukuku*, s. 69-70; Fişek, a.g.y., s. 41; Bülent Tanör, *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri*, TÜSİAD Yayını, 1997, s. 155. Ayrıca bk. Ergin Nomer, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, Filiz Kitapevi, İstanbul, Yenilenmiş 17.bası: 2009, s. 51-53. Nomer, Türk Anayasası’nın kabul ettiği ‘vatandaşlık’ kavramının, *dil, ırk, etnik köken, renk, cinsiyet, kültür, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri farklılıkları yok sayarak* mutlak bir eşitlik anlayışına sahip olduğunu; ‘Türk’ sözünün Türkiye toplumunun tek mil etnik kimliklerini kapsayan milli (ulusal) kimliğin ifadesi olduğunu belirtir.

¹⁰ Örneğin bk. Demokrasi Partisi (Kapatma) Kararı: E. 1993/3 (Parti Kapatma), K. 1994/2 (Resmi Gazete: 30 Haziran 1994, 21976-mükerrer, s. 101. Kimi farklı ifadelerle aynı yönde yakın tarihli bir karar için bk. Demokratik Toplum Partisi (Kapatma) Kararı: E. 2007/1, K. 2009/4 (11.12.2009).

¹¹ Örneğin bk. Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 4.bası: 2010; Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 8.bası: 2010; Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve ‘Türkleştirme’ Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 10.bası: 2010; M. Çağatay Okutan, *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İ-

miş bakıldığında, vatandaşların bir kesiminin anadilinin “kanunla yasaklanmış dil” olduğu¹²; müslüman olmayan vatandaşların “yerli yabancı”¹³ olarak görüldüğü biliniyor.

2009’da yürürlüğe giren 5901 sayılı yeni Türk Vatandaşlık Kanunu’nun Geçici 1.maddesinin başlığı ise “*Türk soylu yabancılar*”¹⁴. Kanunun uygulanmasına ilişkin Yönetmelik “*yabancıнын soy durumu*”nun, “*Türk kültürüne yakınlığı, örf ve adet birlikteliği ile geldiği*

tanbul, 2.bası: 2009; Dilek Güven, Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6/7 Eylül Olayları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005; Mesut Yeğen, Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, İletişim Yayınları, İstanbul, 4.bası: 2009; Tahire Erman ve Aykan Erdemir, “Aleviler ve Toplumla Eklemlenme Sorunsalı”, Ayhan Kaya-Turgut Tarhanlı (der.), Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 127-144; Arus Yumul, “Azınlık mı Vatandaş mı?”, Ayhan Kaya-Turgut Tarhanlı (der.), Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 87-100; Baskın Oran, Türkiye’de Azınlıklar, İletişim Yayınları, İstanbul, 6.bası: 2010.

¹² 2001 Anayasa değişikliği öncesinde Anayasanın “Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” (m.26/3) ile “Basın hürriyeti” (m.28/2) kenar başlıklı maddelerinde “kanunla yasaklanmış dil” ifadesi yer alıyordu. Bu yasağı Milli Güvenlik Konseyi “Anayasa Komisyonu” belirtilen maddelere eklemiştir. (Bk. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası / Komisyon Raporları ve Madde Gereklere, Millet Meclisi Vakfı Ofset Tesisi, Ankara, 1983, s. 44, 49). 1983 yılında yürürlüğe giren 2932 sayılı Türkçeden Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun (Resmi Gazete: 22 Ekim 1983, 18199), “*Türk vatandaşlarının anadili(nin) Türkçe*” olduğunu (m. 3/1) belirterek, “*Türkçeden başka dillerin anadil olarak kullanılmasına ve yayılmasına yönelik her türlü faaliyette bulunulması(nı)*” yasaklamıştır. Bu Kanun 1991 yılında çıkarılan 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nun 23.maddesiyle (m. 23/e) yürürlükten kaldırıldı. (Resmi Gazete: 12 Nisan 1991, 20843-mükerrer). 1982 Anayasası’nın 42.maddesinin son fıkrasında ise “*Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez*” hükmü yer alıyor.

¹³ Bk. Fethiye Çetin, “‘Yerli Yabancılar!’”, İbrahim Kaboğlu (der.), Azınlık Hakları, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2002, s. 70-81. 1992 değişikliği (21.03.1992, K:92/2859) öncesinde Sabotajlara Karşı Koruma Yönetmeliği’nin (Resmi Gazete: 28.12.1988, 20033) “Sabotajlarla İlgili Genel Bilgiler” başlıklı ekinde, “Sabotaj Yapabilecek Kişiler” arasında “*Memleket içindeki yerli yabancılar (Türk tebaalı)*” da sayılmıştı.

¹⁴ Bu madde, Türk vatandaşlığını kazanmak isteyen yabancılar için Vatandaşlık Kanunu’nun madde 11/1(c) bendinde öngörülen “başvuru tarihinden geriye doğru Türkiye’de kesintisiz beş yıl ikamet” süresinin, *Türk soylu yabancılarda* 31/12/2010 tarihine kadar iki yıl olarak uygulanacağını düzenlemiştir. (Resmi Gazete: 12.06.2009, 27256). Mülga 403 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu’nun “İstisnai vatandaşlığa alınma” başlıklı 7.maddesi de “*Türk soyundan olanlarla eşleri ve reşit çocukları*” ifadesiyle benzer bir düzenleme getirmişti. (Resmi Gazete: 22.02.1964, 11638).

bölge ve ana veya babanın soyu esas alınarak; Türk soylu, yabancı soylu veya soyu tespit edilemeyen” şeklinde belirleneceğini düzenliyor¹⁵.

Türk soylu yabancılar terimi, Türkiye’de ikamet eden *Türk soylu*’ların çalışma hayatına katılmasına ilişkin düzenlemeler getiren 2527 sayılı (1981) “Türk Soylu Yabancıların Türkiye’de Meslek ve Sanatlarını Serbestçe Yapabilmelerine, Kamu, Özel Kuruluş veya İşyerlerinde Çalıştırılabilmelerine İlişkin Kanun”da¹⁶ da yer alır ancak Kanun da, Uygulama Yönetmeliği¹⁷ de “Türk soylu yabancıların” kim olduğuna ya da nasıl tanımlanacağına dair bir hükme yer vermemiştir. Konu ile ilgili bazı çalışmalarda, “*çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğunun kaybetmiş olduğu topraklarda yaşayan Türklerle*” ilgilenmenin “*tarihten gelen köklü bir miras ve soydaşlık bağının yüklediği*” bir sorumluluk olduğu, “*Türk soylu kişilerin Türkiye’de herhangi bir yabancı ile aynı muameleye tabi tutulması(nın) bu tarihi ve milli sorumluluklarla*” bağdaşmayacağı vurgulanmıştır¹⁸.

5543 sayılı (2006) İskân Kanunu’nda¹⁹ ise “*Türk soyundan olma*” ifadesi kullanılır. Kanunun 3.maddesi; “göçmen”i (serbest göçmen, iskânlı göçmen, münferit göçmen, toplu göçmen), “*Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı*”²⁰ olanlar üzerinden tanımlar. “Türk soyundan olmanın ve Türk kültürüne bağlılığın tayin ve tespiti”, “ilgili bakanlıkların görüşü

¹⁵ Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (Resmi Gazete: 06.04.2010, 27544) m.19/2.

¹⁶ Resmi Gazete: 29.09.1981, 17473. [Değişiklik: 27.02.2003, 4817 sayılı Kanun m.30]. Yabancıların Türkiye’de çalışma izni ve esaslarını, 4817 sayılı (2003) “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun” düzenler. (Resmi Gazete: 06.03.2003, 25040 (Değişiklikler: Kanun no. 5728/2008; 5951/2010; 6111/2011)).

¹⁷ Türk Soylu Yabancıların Türkiye’de Meslek ve Sanatlarını Serbestçe Yapabilmelerine, Kamu, Özel Kuruluş veya İşyerlerinde Çalıştırılabilmelerine Dair Kanunun Uygulanması Hakkındaki Yönetmelik (Resmi Gazete: 14.01.1983, 17928).

¹⁸ Mustafa Cin, “Türk Soylu Yabancıların Türkiye’de Çalışma Özgürlüğü”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl:8, Sayı:88, Nisan 2005 [http://www.mevzuatdergisi.com/2005/04a/06.htm (erişim tarihi: 21.03.2011)].

¹⁹ Resmi Gazete: 26.09.2006, 26301.

²⁰ İskan Muafiyetleri Nizamnamesi’nin (1934) “muhacir” statüsünü düzenleyen 14.maddesine göre: “ecnebi sıfatı ile Türkiye’ye gelmiş olup da, Türkiye’de yerleşmek arzusunu gösteren, *Türk ırkından olan veya Türk kültürüne bağlı olan kimseler*”. (Resmi Gazete: 05.01.1935, 2898). Ayrıca bk. dipnot: 6.

alınarak Dışişleri Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile yapılır”²¹.

Türk soylu’ların kimler olabileceğine dair kısmi bilgiye, 23.02.2009 tarih-2009/14699 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki “Çalışma İzninden Muaf Tutulacak Türk Soylu Yabancılara Dair Yönetmelik”te verilen listeden ulaşıyoruz. Söz konusu Yönetmelik, 4817 sayılı (2003) “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun”un²² 22.maddesine dayanılarak çıkarılan ancak Resmi Gazetede yayımlanmayan²³ gizli bir Yönetmelik²⁴. Yönetmeliğin hükümleri Danıştay’da açılan bir davada verilen kararda yer aldı²⁵. Yönetmelikte öngörülen şartlar çerçevesinde çalışma izninden muaf tutulabilecek olanlar, “(...) Türkiye’de ikamet etmekte olup da; kamu düzeni, milli güvenlik ve Devletin dış politikası bakımın-

²¹ İskan Kanunu (5543/2006) m. 7. İskan Kanunu’na göre, göçmen olarak kabul edilenler, gerekli işlemlerin ilgili kuruluşlarca tamamlanmasından sonra Bakanlar Kurulu kararıyla vatandaşlığa alınırlar (m. 8/3,4). Vatandaşlık Kanunu göçmen olarak kabul edilen kişilerin Türk vatandaşlığı kazanmasını, “vatandaşlığın kazanılmasında istisnai haller” içinde saymıştır (m. 12). Ayrıca bk. 2641 sayılı *Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye’ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun* (Resmi Gazete: 19.03.1982, 17638); 3835 sayılı *Ahıska Türklerinin Türkiye’ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun* (Resmi Gazete: 11.07.1992, 21281 [Ek Geçici m.1 / 5838 sayılı Kanun (2009)]).

²² Bk. dipnot: 16.

²³ Resmi Gazetede Yayımlanacak Yönetmelikler Hakkında 3011 sayılı Kanun’un 1.maddesine göre; “(...)Yönetmelikler Resmi Gazete’de yayımlanır. Ancak, milli emniyet ve milli güvenlikle ilgili olan ve gizlilik derecesi taşıyan yönetmelikler yayımlanmaz”. (Resmi Gazete: 01.06.1984, 18418). 4817 sayılı Kanunun aynı maddesine (m.22) dayanılarak çıkartılan “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği” Resmi Gazetede yayımlanmıştır. (Resmi Gazete: 29.08.2003, 25214 [Değişiklikler için bk. Resmi Gazete: 21.01.2010, 27469, 31.07.2010, 27658]).

²⁴ Ancak Yönetmelik ilgili olanlara; Irak Türkleri, Batı Trakya Türkleri, Bulgaristan Türkleri, Afganistan Türkmenleri, Doğu Türkistan kültür ve yardımlaşma dernekleri temsilcilerine duyurulmuştur. Bk. www.irakturkleri.org/faaliyet.php?faaliyet=62 (erişim tarihi: 14.03.2011). Bu web sayfasında yayımlanan haberde, (eski) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik’in *Türk Soylu Derneklerin temsilcileriyle* 14.04.2009 tarihinde yaptığı toplantıda Yönetmelik hakkında bilgi verdiği belirtilmiştir.

²⁵ Dava, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği’nce Yunanistan uyruklu, Türk soylu bir kişinin Türkiye’de mühendis olarak çalışma izni alması hususunda ortaya çıkan hukuki sorunlar nedeniyle açılmıştır. Söz konusu Yönetmelik Resmi Gazete’de yayımlanmamış olduğu için şekil yönünden de hukuka aykırılık iddia edilmiş ancak Danıştay, 3011 sayılı Kanun uyarınca “Yönetmeliğin gizlilik derecesi taşıması”nı neden göstererek bu iddiaya “itibar” etmemiştir. Ayrıntı için bk. Danıştay 10.Daire Kararı, E: 2009/9270 (yürütmeyi durdurma / 22.12.2009).

dan sakıncası bulunmayan Batı Trakya Türkleri ile Irak, Çin (Doğu Türkistan), Afganistan, Bulgaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti²⁶ uyruklu Türk soylu yabancılar”²⁷.

Hukuk “vatandaşlığı”, birey ile belirli bir devlet arasındaki *hukuksal bağ* olarak tanımlıyor. Avrupa Konseyi bünyesinde üretilen *Vatandaşlığa Dair Avrupa Sözleşmesi*²⁸ 2/a maddesine göre “vatandaşlık”, bir kişi ile bir devlet arasındaki hukuksal bağ (*legal bond*) anlamına gelir ve kişinin *etnik kökenine* işaret etmez²⁹. Sözleşmenin “Ayrımcılık yapılmaması” (*Non-discriminaton*) kenar başlıklı 5/1. maddesi uyarınca, “*Bir Taraf Devletin vatandaşlığa ilişkin kuralları; cinsiyet, din, ırk, renk ya da ulusal veya etnik köken temelli farklılıklar içeremez ya da bu temeller üzerinden ayrımcılık oluşturan her hangi bir uygulamayı kapsayamaz*”³⁰.

Anayasa Mahkemesi’nin yorumundan hareket edilerek, 1982 Anayasası’nın “vatandaşlık” maddesinin bu çerçeveye uyumlu olduğu varsayılabilir. Ancak daha ilk bakışta görülen, maddenin (m.66/1) benzerine rastlanmayan bir ifadeyle kurgulanmış olmasıdır; hukuki statü olarak *Türk vatandaşlığını* düzenlemekten çok, vatandaş olan herkesin “*Türk*” olduğunu söyler³¹. Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu’nun yazdığı

²⁶ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti vatandaşlarının, Türk vatandaşlığını kazanma şartları Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun (5901/2009) 42.maddesi ve Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin (2010) “Çeşitli Hükümler” başlıklı Beşinci Bölümünde düzenlenmiştir.

²⁷ Çalışma İzninden Muaf Tutulacak Türk Soylu Yabancılar Dair Yönetmelik (2009), m. 3/1.

²⁸ Vatandaşlığa Dair Avrupa Sözleşmesi (*European Convention on Nationality* (No.166)) 06.11.1997 tarihinde imzaya açıldı; 01.03.2000 tarihinde yürürlüğe girdi. Sözleşme, Avrupa Konseyi’ne üye 20 devlet tarafından onaylanmış, 9 devlet tarafından da imzalanmıştır. *Türkiye*, Sözleşmeyi *imzalamayan* devletler arasındadır. (Bk. <http://conventions.coe.int> (20.03.2011)). Sözleşmenin Türkçe özel çevirisi için bk. Aybay, *Vatandaşlık Hukuku*, s. 439-451.

²⁹ Bk. Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 7.bası: 2010, s. 1215. Vatandaşlığa Dair Avrupa Sözleşmesi’ni Açıklayıcı Raporda, bu Sözleşmede kullanılan “*nationality*” teriminin “*citizenship*” terimiyle eşanlamlı olduğu belirtilmiştir. (Bk. *Explanatory Report/European Convention on Nationality*, par.1/dipnot:2 ve par.23, <http://conventions.coe.int> (20.03.2011)).

³⁰ a.y., s. 1216.

³¹ Mithat Sancar 1924 Anayasası’nın vatandaşlık maddesine (m.88) referansla şunu belirtir: “*Burada ‘tanımlama’ meselesi bir tanım yapma meselesi değil, bir ad koyma*

madde gerekçesinde, “vatandaşlık bağıyla *Türklüğü kazandırma*” vurgulanıyor:

“Vatandaşlık önemli bir bağıdır. Bu bağın önemini ve niteliğini belirtme bakımından maddenin başlığı olan 1961 Anayasasındaki 54 üncü maddenin vatandaşlık başlığı “Türk vatandaşlığı” haline getirilmiştir. Bu suretle vatandaşlık bağı ile Devlete bağlı olan herkes deyiminden Türk vatandaşlık bağı ile Devlete bağlı olan herkes Türk vatandaşdır demek istenmiştir. Bu şekilde vatandaşlık bağının Türklüğü kazandırmada daha kuvvetli bir bağ olduğu vurgulanmak istenmiştir”³².

Etnik kimlik olarak Türklük ile mevzuatta yer alan *Türk soyu, Türk soylu olma, Türk kültürüne bağlılık* gibi etnik vurgulu ifadeler ve *pratik* birlikte değerlendirildiğinde “Türk” adı ile tanımlanmış “vatandaşlık”, farklı etnik-dinsel kökenlerden gelen vatandaşlar için kendi *kimlikleriyle* ulusun içinde yer almalarını koruyan eşitlikçi bir “vatandaşlık kimliği” yaratmada sorunlu bir ifadedir. Bu meseleye “*red-kabul*” üzerinden baktığımızda, ulusun çoğunluğunu oluşturan “etnik Türklerin” bir kesimince *hassasiyetle* sahiplenilen *Türklük* hali ya da gündelik hayatta kimi vatandaşlarca özellikle Türk dilinden olmayan adları nedeniyle kimi vatandaşlara *olağan* bir soru olarak sorulabilen “*sen/siz Türk müsün/üz?*” sorusu da “*Türk vatandaşlığının*” nasıl bir anlam taşıdığına kavranmasında dikkate alınması gereken bir algılamadır.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM) Dink – Türkiye Kararı’nda, Yargıtayın sözkonusu olay çerçevesinde Türklük kavramını yorumlayış biçimini değerlendirir. Yargıtayın Türklüğü, “Türk Milletini oluşturan insani, dini, tarihi değerler ile milli dil, milli duygular ve milli geleneklerden oluşan milli, manevi değerler bütünü” olarak tanımladığını belirten İHAM, bu tanımın Türklük kavramını dini, tarihi, dilsel ve

meselesidir. Ad koyma bir milleti yaratma çabasının bir hukuksal tekniği olarak karşımıza çıkıyor”; “Bu bir millet yaratma, bir homojenleştirme profesidir (...) artık bir hukuk kuralı üzerinden homojen bir millet yaratma imkânı bitmiştir”. (Bk. Mithat Sancar, “Yurttaşlık Tanımı”, Anayasa Kurultayı – Prof. Dr. Yılmaz Aliefendioğlu’na Armağan, Ankara Barosu (İnsan Hakları Merkezi) Yayınları, Ankara, 2010, s. 135 ve 209).

³² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası / Komisyon Raporları ve Madde Gerekçeleri, s. 111. Anayasanın Başlangıcında da “*Hiçbir faaliyetin (...) Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin (...) karşısında korunma göremeyeceği*” vurgulanır. 2001 Anayasa değişikliğinden önce “Hiçbir faaliyetin” yerinde “Hiçbir düşünce ve mülhazanın” şeklinde bir ibare vardı.

geleneksel olarak Türklere aidiyetle sınırlandırdığını; uluslararası antlaşmalarla tanınan ya da tanınmayan her türlü dini, dilsel ve etnik azınlığı Türklük tanımından dışladığını söyler³³.

Bugün yine gündeme gelen *yeni Anayasa* tartışmaları içinde tam metin ya da temel ilkeler olarak hazırlanmış çalışmalarda 82 Anayasasının vatandaşlık maddesinin değiştirilmesi; “Türk vatandaşlığı” yerine “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı/yurttaşlığı” ifadesinin kullanılması önerilmiştir³⁴.

Türkiye Barolar Birliği (TBB) Anayasa Taslağı (2007)

Siyasal Haklar ve Ödevler

A.Yurttaşlık

Madde: 39 – Türk Ulusu, *Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarından oluşur*³⁵. Yurttaş bir babanın veya ananın çocuğu *Türkiye Cumhuriyeti yurttaşdır*.

Yurttaşlık, kanunun gösterdiği koşullarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen durumlarda yitirilir.

³³ Dink – Türkiye (14 Eylül 2010), par. 130, 131 [Kararın orijinal metni Fransızca’dan Türkçe’ye çeviren: Oya Bayar]. Yargıtay kararlarına göre, “ırk, din, vatandaşlık gibi bağlar” ve “Anayasa ile çerçevesi belirlenmiş bir millete aidiyet duyguları”, kişilik haklarının kapsadığı değerler kapsamında hukuki koruma altındadır. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 13 Mayıs 2009 tarihli “Orhan Pamuk Kararı”nda; “*kişilik haklarına saldırı*” gerekçesiyle altı kişinin Orhan Pamuk aleyhine açtığı manevi tazminat davasında, davalının “30 bin Kürdü ve 1 milyon Ermeni’yi öldürdük” şeklinde söylediği iddia edilen sözlerin “*Türk milletine yönelik olduğunu*” kabul etmiş, Anayasanın 66.maddesi uyarınca Türk vatandaşlarının vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları Türk Milletine yönelik bu sözler nedeniyle “aktif dava açma ehliyetine” sahip olduğuna karar vermiştir. (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2009/4-120, K.2009/193; Yargıtay 4.Hukuk Dairesi, E.2006/12581, K.2007/15816, T.11 Aralık 2007)

³⁴ Aşağıdaki alıntılar sadece Anayasanın 66.maddesiyle sınırlı olarak öneri ve görüşleri içerir.

³⁵ TBB’nin 2001’de hazırladığı taslakta bu ifade yer almıyordu, “*Devlete yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti yurttaşdır*” denmişti. Madde gerekçesinde; 82 Anayasası’nın 66.maddesinin esas itibarıyla korunduğu “ancak yürürlükteki metnin amacını daha açık ifade etmesi ve *toplumsal barışa katkıda bulunabilmesi* bakımından ‘Türkiye Cumhuriyeti Yurttaşlığı’ kavramı”nın getirildiği, bu yeni yurttaşlık tanımının “yürürlükteki metne göre *daha kapsayıcı ve ülkemizin gerçeklerine uygun düşmekte*” olduğu belirtilmişti. TBB 2007 taslağında yaptığı değişikliği, “*Mustafa Kemal Atatürk’ün 1934 tarihli ‘Medeni Bilgiler’ kitabında verdiği [Türk ulusu] tanımları ile Anayasa Mahkemesi içtihatlarına referansla gerekçelendirmiştir.*”

Yurttaş, ancak vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunması nedeniyle yurttaşlıktan yoksun bırakılabilir; kişinin yurtsuz kalması sonucunu verecek hallerde bu işlem uygulanamaz.

Yurttaşlıktan yoksun bırakma ile ilgili karar, işlem ve uygulamalara karşı yargı yolu kapatılamaz.

“Bilim Kurulu” Anayasa Taslağı (2007)³⁶

Siyasi Haklar ve Ödevler

Vatandaşlık

Madde 35 –

Alternatif 1

(1) Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes *Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır*.

Alternatif 2

(1) Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkese, din ve ırk farkı gözetilmeksizin Türk denir.

Alternatif 3

(1) Vatandaşlık temel bir haktır. Kanunun öngördüğü esaslara uygun olarak bu statüyü kazanan herkes *Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır*.

(2) *Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı* babanın veya ananın çocuğu *Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır*.

(3) Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

(4) Hiçbir vatandaş, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Barış ve Demokrasi Partisi Karşılaştırmalı Anayasa Paketi Taslağı

Siyasi Haklar ve Ödevler

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı

Madde 66 – Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes din, mezhep, ırk, etnik köken, cinsiyet, kültür ve benzeri hiçbir

³⁶ Ergun Özbudun başkanlığında öğretim üyelerinden oluşan kurulun hazırlamış olduğu Anayasa taslağı.

fark gözetilmeksizin *Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır*. Hiç kimse kendi isteği dışında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkartılamaz.

DİSK – Yeni Bir Anayasa İçin Temel İlkeler (2009)

Siyasal Haklar

Anayasal yurttaşlık tanınmalıdır: Anayasanın tüm yurttaşlarca sahiplenilmesini sağlama ereğiyle, herhangi bir etnik aidiyeti referans almaksızın, yurttaşlık hakkı tanınmalıdır. Böylece, Anayasa'nın sadece toplumsal sözleşme metni olarak değil, aynı zamanda 'ortak kimlik belgesi' olarak algılanması, anayasal yurtseverlik bilincinin gelişimini de besleyebilir. Siyasal haklar bakımından, '*Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığı*', kapsayıcı ve farklılıklara olanak tanıyıcı kimlik olarak tasarlanmalıdır. (...) Bu formül, birey-devlet ilişkisini somutlaştıran siyasal bağın belli bir etnik temele göre değil, toprak temelinde ülkesellikle örtüşen, kapsayıcı bir anlamı yansıtır. (...) Gönüllü ve eşit yurttaşlık, anayasal sadakati ve iç barışı pekiştirici bir işlev de yüklenebilir. Özelliği gereği Anayasal bir kavram olan yurttaşlık, aynı zamanda hak ve özgürlük özneleri yönünden ayırım yapmama ve eşitleyici işlevle özdeşleşmektedir.

TÜSIAD – Yeni Anayasa Yuvarlak Masa Toplantıları Dizisi: Yeni Anayasanın Beş Temel Boyutu (2011)

Kimlik Sorunları

Cumhuriyetin, özünde çoğulcu nitelikteki bir toplumda, 'dil, kültür ve ideal' yönünden birleşmiş, türdeş bir milli kimlik inşa etme politikaları, uzun süre baskıcı yöntemlerle kontrol altında tutulmuş, ancak son yıllarda giderek artan yoğunlukta ortaya çıkmış olan kimlik taleplerine yol açmıştır. Dil, kültür ve ideal birliği formülasyonunun, çağımızın hakim akımı olan çok-kültürlülüğe meşru bir alan bırakmadığı açıktır. (...)

(a) *Yeni Anayasa, Türk milliyetçiliği ve Türk milleti kavramları da dahil olmak üzere, tüm etnik vurgulardan arındırılmalı; vatandaşlık bir hak olarak, anayasal vatandaşlık ya da anayasal yurtseverlik kavramları temelinde düzenlenmelidir*³⁷.

"Türkiye Cumhuriyet vatandaşlığı/yurttaşlığı" ifadesi, Anayasada yer alan vatandaşlık tanımının etnik vurgudan arındırılması için önerilir.

³⁷ "Eş Koordinatörlerin Yorum ve Değerlendirmeleri" içinde [s. 52-53].

Bu yönüyle Anayasanın 1.maddesinde belirtilen “*Türkiye Devleti*”³⁸ adıyla da uyumludur. Ancak, “*Devlete/Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır*” şeklinde kurgulanmış olan bir hüküm, vatandaşlığın bilinen hukuki tanımını dikkate alındığında kendi içinde bir tekrar yaratıyor³⁹. Bu tür bir hükmün içine yerleştirilen “*hiçbir fark gözetilmeksizin*” ifadesinden amaçlananın ise, dayanağını *eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağını* güvenceye bağlayan Anayasa maddesinde bulması gerekir.

Türkiye’de vatandaşlık tartışmaları sadece etnik vurgulu “*Türktür*” ifadesiyle sınırlı bir tartışma değil. Anayasanın bütünü, felsefesi, hak ve hürriyetler anlayışı üzerinde sürdürülüyor ve *kimlik hakları* talebini de içeriyor. Dolayısıyla yeni Anayasa yapım sürecinde bu taleplerin serbestçe ifadelendirilerek müzakere edilmesini sağlayacak şartların yaratılması gerekiyor. Yeni Anayasanın Türkçe’den başka anadilleri olan, Türk kültüründen başka kültürel bağlara sahip grupların kültürel kimliklerine saygı gösterilmesini ve korunmasını çoğulcu demokratik toplumun gerekleri uyarınca kabul eden bir yurttaşlık kavrayışını ilke edinmesi, Türkiye’nin toplumsal ve siyasal gerçekliğinde barışçıl birlikte yaşamının hukuki çerçevesini sağlamanın ön koşulu niteliğini taşıyor.

Bu bağlamda, Anayasanın mevcut 66.maddesine karşılık gelecek maddenin kenar başlığının “yurttaşlık” olması, içeriğinin ise, sadece, hukuki bir statü olarak yurttaşlığın kazanılması ve kaybı ile ilgili temel ilkelerin belirlenmesiyle sınırlı tutulması; seçme-seçilme hakkı, kamu hizmetine girme hakkı, vatan hizmeti gibi ilgili diğer maddelerde “yurttaş” ya da “Türkiye Cumhuriyeti/Devleti yurttaşı” ifadesinin kullanılması sorunun *diğer yüzünün* çözümüne belki katkı sağlayabilir.

³⁸ 1982 Anayasası m.1: “Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir”. Anayasanın 3.maddesi “Türkiye Devleti” adıyla başlar; yasama organının adı “Türkiye Büyük Millet Meclisi”dir (m.7, 75). Anayasanın 2.maddesi “Türkiye Cumhuriyeti”nin niteliklerini belirler. Bununla birlikte, Anayasanın Başlangıcında “*Yüce Türk Devleti*”, vatandaşlık maddesinde ise (m.66) “*Türk Devleti*” ifadesi kullanılır. Anayasanın “(Kamu) Hizmet(in)e girme” (m.70), “*Vatan hizmeti*” (m.72) ve “Milletvekili seçilme yeterliliği” (m.76) kenar başlıklı maddelerinde ise özne “*Türk*”tür.

³⁹ Bk. Sancar, a.g.y., s. 136.

<p>Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)</p> <p>Türk vatandaşlığı Madde 66: Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.</p> <p>Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür.</p> <p>Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.</p> <p>Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.</p> <p>Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.</p>	<p>Yurttaşlık</p> <p>Türkiye Cumhuriyeti yurttası ana veya babanın çocuğu doğumla Türkiye Cumhuriyeti yurttaslığına sahiptir*.</p> <p>Yurttaşlık kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. Yurttaslığı alınmada cinsiyet, din, ırk, renk ya da ulusal veya etnik köken temelli farklılıklar gözetilemez**.</p> <p>Türkiye Cumhuriyeti yurttası hiç kimse yurtsuz kalması sonucunu verecek hallerde yurttaslıktan yoksun bırakılamaz***.</p> <p>Yurttaslıktan yoksun bırakma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.</p>
---	--

* **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi**'nin (1959) 3. ilkesi ve **Çocuk Hakları Sözleşmesi**'nin (1989/1990) 7. maddesi çoğunun doğumla birlikte bir yurttaslığına hakkı olduğunu belirler⁴⁰.

⁴⁰ Bk. Türk Vatandaşlığı Kanunu (5901/2009) m. 5-8.

** **Vatandaşlığa/Yurttaşlığa Dair Avrupa Sözleşmesi**'nin 5/1.maddesi belirtilen bu temellere dayalı farklılıklar gözetilemeyeceğini ya da ayrımcılık yapılamayacağını düzenlemiştir. Sözleşmeyi Açıklayıcı Rapordan, maddede sınırlı sayıda sıralanmış olası ayrımcılık temellerinin Sözleşmenin konusu özelinde belirlendiği anlaşılmaktadır. Açıklayıcı Raporda, örneğin; devletlerin iç hukuklarında “vatandaşlığa alınmada”⁴¹ (*naturalization*) ulusal dili (resmi dil) bilme şartını aramaları, ayrımcılığa neden olan bir farklılık olarak görülmez⁴².

*** **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi**'nin 15.maddesine göre herkesin bir yurttaşlığa sahip olma hakkı vardır ve kimse keyfi olarak yurttaşlığından yoksun bırakılamaz. **Vatandaşlığa/Yurttaşlığa Dair Avrupa Sözleşmesi**'nin “İlkeler” kenar başlıklı 4.maddesinde bu esaslar korunmuş ve “yurtsuzluğun önlenmesi” taraf devletlerin uyması gereken ilkeler arasında sayılmıştır. Sözleşmeyi Açıklayıcı Raporda devletlerin yurtsuzluğu önleme yükümlüğünün uluslararası hukukun yapılageliş kurallarının (*customary international law*; uluslararası teamül hukuku) bir parçası haline geldiği vurgulanır⁴³. Kişinin iradesine bağlı olanlar⁴⁴ dışında, yurttaşlığın kaybı halleri Sözleşmenin 7.maddesinde tüketici biçimde sıralanmıştır. “Yabancı bir askeri güçte kendi isteğiyle hizmet” ile “devletin hayati çıkarlarına ciddi olarak zarar verici davranışlarda bulunma”, bu maddenin saydığı nedenler içinde yer alır⁴⁵. Bununla birlikte maddenin son fıkrası, belirtilen bu nedenler dahil maddede sayılan her hangi bir halde eğer ilgili kişinin yurtsuz kalması sonucu doğacak ise, taraf devletlerin iç hukuklarının yurttaşlık kaybını öngöremeyeceğini hükme bağlar. Tek istisna, maddenin 1.fıkrasının (b) bendinde belirtilen

⁴¹ Vatandaşlığın “yetkili makam kararı” ile kazanılması. Bk. Nomer, a.g.y., s. 63 vd.

⁴² Explanatory Report/European Convention on Nationality, par. 40-44. Ayrıca bk. Gemalmaz, a.g.y., s. 1217.

⁴³ Explanatory Report/European Convention on Nationality, par. 33. Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi de (*Convention on the Reduction of Statelessness*, 1961/1975) bu amaçla hazırlanmıştır.

⁴⁴ *Kişinin yurttaşlığını değiştirme hakkı*, yukarıda belirtilenlerle birlikte İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 15.maddesinde yer alır. Sözleşmenin 8.maddesinde düzenlenmiştir.

⁴⁵ Bk. Türk Vatandaşlığı Kanunu (5901/2009) “Türk vatandaşlığını kaybettirme” kenar başlıklı m. 29. Mülga 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu “Vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemler”i, “Kaybettirme” (m. 25) ve “Çıkarma” (m. 26) kenar başlıkları içinde düzenlemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Aybay, Vatandaşlık Hukuku, s. 218 vd.

miş olan, yurttaşlığın başvuru sahibinin hileli davranışları, yanlış bilgi vermesi ya da ilgili herhangi bir gerçeği gizlemesi yoluyla kazanılmış olması halidir⁴⁶. Sözleşmeyi Açıklayıcı Rapor 4.maddede yer alan “hiç kimsenin keyfi olarak yurttaşlıktan yoksun bırakılamayacağı” ilkesinin, 7.maddede öngörülen yurttaşlığın kaybı/yurttaşlıktan yoksun bırakılma halleriyle ilgili keyfi uygulamalara karşı genel bir koruyucu nitelik taşıdığına işaret eder. Yurttaşlıktan yoksun bırakılmaya ilişkin kuralların yasa ile düzenlenmesi, öngörülebilir ve ölçülü olması, Sözleşmenin 5/1.maddesi uyarınca *cinsiyet, din, ırk, renk ya da ulusal veya etnik köken temelli farklılıklar içermemesi, siyasal nedenlere dayanmaması; usuli güvenceler bakımından kararların yazılı biçimde gerekçelendirilmesi, idari ya da yargısal denetime açık olması gerekir*⁴⁷.

KAYNAKÇA

Ayhan Kaya-Turgut Tarhanlı (der.), Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005.

Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 3.bası: 1999.

İlhan Unat, Türk Vatandaşlık Hukuku (Metinler-Mahkeme Kararları), AÜ SBF Yayınları No. 203-185, Ankara, 1966.

Mesut Yeğen, “Türkiye’de Yurttaşlık ve Kültürel Haklar”, Yeni Bir Anayasada İnsan Haklarına Yeni Bir Bakış (Heinrich Böll Stiftung Derneği), İstanbul, 2007.

Mithat Sancar, “Yurttaşlık Tanımı”, Anayasa Kurultayı – Prof. Dr. Yılmaz Aliefendioğlu’na Armağan, Ankara Barosu (İnsan Hakları Merkezi) Yayınları, Ankara, 2010.

Rona Aybay, Vatandaşlık Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları No. 78, İstanbul, 2004.

⁴⁶ Bk. Türk Vatandaşlığı Kanunu (5901/2009) “Türk vatandaşlığının iptali” kenar başlıklı m. 30.

⁴⁷ Explanatory Report/European Convention on Nationality, par. 35-37. Sözleşmenin IV.Bölümü (m.10-13) usule ilişkin düzenlemeleri içerir.

**CONCRETE PROPOSALS FOR A NEW CONSTITUTION
“CITIZENSHIP”**

Prof. Dr. Naz Çavuşoğlu
Istanbul University

ABSTRACT

Article 66 of the Constitution of the Republic of Turkey on “Turkish citizenship”, taken together with statements like “Turkish descent” or “allegiance to Turkish culture” found in legislation, carries an ethnic emphasis. Here in fact lies a question which is mostly related to the rights and freedoms of citizens of the Republic of Turkey who have distinctive cultural –ethnic, religious, linguistic– characteristics and to their demand for their own “identity rights”. In a New Constitution entitling the related Article as “Citizenship” and prescribing its content only with specifying the fundamental principles of the acquisition and loss of citizenship as a legal status may contribute to the solution of substantive side of the question.

Key words: *Turkishness, citizenship, cultural identity*

Cour Européenne des Droits de l'Homme

Affaire Dink c. Turquie (14.09.2010)

“130. (...) la Cour examinera de quelle manière la Cour de cassation a interprété cette dernière expression. Elle relève que selon la Cour de cassation, la turcité (Türklük) se réfère à l'un des éléments de constitutifs de l'Etat, l'élément humain, c'est à dire à la «nation turque». En effet, la turcité (Türklük) serait «l'ensemble des valeurs nationales et morales, composées des valeurs humaines, religieuses et historiques ainsi que de la langue nationale, des sentiments nationaux et des traditions nationales».

“131. La Cour constate que la façon dont la Cour de cassation a interprété la notion de turcité (Türklük) (...) Premièrement, se rap-

portant à la «nation turque», donc à l'un des éléments constitutifs de l'Etat, la turcité (Türklük) s'apparentait à l'Etat lui-même, tel qu'il se matérialise concrètement dans la politique menée par son Gouvernement et dans les actes de ses institutions. Deuxièmement, en limitant la «turcité (Türklük)» à l'appartenance religieuse, historique et linguistique traditionnelle turque, la définition donnée par la Cour de cassation a exclu toute minorité religieuse, linguistique ou ethnique, reconnue ou non par les traités internationaux, de la définition de la turcité (Türklük)”.

Discussions on citizenship –with the identity dimension– in Turkey are not limited to the problematic content of Article 66/1 of the Constitution which carries an ethnic emphasis and ends with the words “... is a Turk”. The Constitution and its philosophy is in question and this is in fact mostly related to the rights and freedoms of citizens of the Republic of Turkey who have distinctive cultural –ethnic, religious, linguistic– characteristics and their demand for their own “**identity rights**”.

In the process of making a New Constitution, therefore, the first necessary step to take is to create the conditions which will enable the free expression and negotiation of these demands through democratic procedures. A new comprehension of citizenship that respects and preserves the cultural identities of groups of persons who have distinctive cultural characteristics or whose mother tongue is not Turkish should be adopted as a principle of the New Constitution in order to ensure a legal framework for peaceful coexistence in the political and social reality of Turkey.

In this context, entitling the related Article of the New Constitution as “Citizenship” and prescribing its content only with specifying the fundamental principles of the acquisition and loss of citizenship as a legal status and, in other articles such as on the right to vote and be elected, on the right to enter the public service, on national (military) service, using the expressions of “citizen” or “the citizen of the Republic of Turkey” may contribute to the solution of the substantive side of the question.

Constitution of the Republic of Turkey (1982)

Turkish Citizenship

Article 66: Everyone bound to the Turkish State through the bond of citizenship is a Turk.

The child of a Turkish father or a Turkish mother is a Turk.

Citizenship can be acquired under the conditions stipulated by law, and shall be forfeited only in cases determined by law.

No Turk shall be deprived of citizenship, unless he commits an act incompatible with loyalty to the motherland.

Recourse to the courts, against the decisions and proceedings related to the deprivation of citizenship, shall not be denied.

Citizenship

Every child whose mother or father is a citizen of the Republic of Turkey has the right to citizenship of the Republic of Turkey by birth.

Citizenship can be acquired under the conditions stipulated by law, and shall be lost only in cases determined by law. The rules of naturalization shall not contain distinctions on the grounds of sex, religion, race, colour or national or ethnic origin.

No citizen of the Republic of Turkey shall be deprived of citizenship if he/she would thereby become stateless.

Recourse to the courts, against the decisions and proceedings related to the deprivation of citizenship, shall not be denied.

REFERENCE DOCUMENTS:**UN UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS****(1948)****Article 15**

- (1) Everyone has the right to a nationality.
- (2) No one shall be arbitrarily deprived of his nationality nor denied the right to change his nationality.

UN DECLARATION OF THE RIGHTS OF THE CHILD**(1959)****Principle 3**

The child shall be entitled from his birth to a name and a nationality.

UN CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD**(1989/1990)****Article 7**

- (1) The child shall be registered immediately after birth and shall have the right from birth to a name, the right to acquire a nationality (...).
- (2) State Parties shall ensure the implementation of these rights in accordance with their national law and their obligations under the relevant international instruments in this field, in particular where the child would otherwise be stateless.

EUROPEAN CONVENTION ON NATIONALITY (1997/2000)**Article 2 – Definitions**

For the purpose of this Convention:

- a. “nationality” means the legal bond between a person and a State and does not indicate the persons’ ethnic origin;

(...)

Article 3 – Competence of the State

- (1) Each State shall determine under its own national law who are its nationals.
- (2) This law shall be accepted by other States in so far as it is consistent with applicable international conventions, customary interna-

tional law and the principles of law generally recognised with regard to nationality.

Article 4 – Principles

The rules on nationality of each State Party shall be based on the following principles:

- a. everyone has the right to a nationality;
- b. statelessness shall be avoided;
- c. no one shall be arbitrarily deprived of his or her nationality;
- d. neither marriage nor the dissolution of a marriage between a national of a State Party and an alien, nor the change of nationality by one of the spouses during marriage, shall automatically affect the nationality of the other spouse.

Article 5 – Non-discrimination

(1) The rules of a State Party on nationality shall not contain distinctions or include any practice which amount to discrimination on the grounds of sex, religion, race, colour or national or ethnic origin.

(2) Each State Party shall be guided by the principle of non-discrimination between its nationals, whether they are nationals by birth or have acquired its nationality subsequently.

Article 7 – Loss of nationality *ex lege* or at the initiative of a State Party

(1) A State Party may not provide in its internal law for the loss of its nationality *ex lege* or at the initiative of the State Party except in the following cases:

- a. (...)
 - b. acquisition of the nationality of the State Party by means of fraudulent conduct, false information or concealment of any relevant fact attributable to the applicant;
 - c. voluntary service in a foreign military force;
 - d. conduct seriously prejudicial to the vital interests of the State Party;
- (...)

(3) A State Party may not provide in its internal law for the loss of its nationality (...) if the person concerned would thereby become state-

less, with the exception of the cases mentioned in paragraph 1, sub-paragraph b, of this Article.

Article 12 – Right to review

Each State Party shall ensure that decisions relating to the acquisition, retention, loss, recovery or certification of its nationality be open to an administrative or judicial review in conformity with its internal law.